

LIETUVOS TAUTINĖS MAŽUMOS LKP POLITIKOJE 1919–1926 m.

Kaip matome, nacionalinis klausimas gan dažnai iškylantis daugelyje pasaulio valstybių įvairiomis konfliktinėmis formomis ir turiniu tebėra aktualus, ir ypač dažnai kaip tautinių mažumų problema.

Šiandieninė Lietuvos politika tautinių mažumų atžvilgiu turėtų ieškoti savo tęstinumo ir remtis istoriniu patyrimu. Deja, tarpukario Lietuvos valstybės patirtis nėra istorikų pakankamai ištirta. Kaip žinoma, dažnai LKP istorijos problemoms skirtas darbas, siekiant apologetinių tikslų, stokojo objektyvumo. Vietoje racionalios kritikos, kaip tyrinėjimo metodo, buvo gana plačiai taikytas "istorijos įrėminimo" į marksistinę teoriją metodas, kuris supolitizavo, nuasmenino ir pagaliau iškreipė istoriją. O pasak žymaus prancūzų istoriko M. Bloko, iškreipta istorija gimdo nepasitikėjamą istoriją apskritai¹. Taigi teorinių marksizmo nuostatų nacionaliniu klausimu vien aiškinamasis aspektas jau nebegali būti pakankamas tuometinio Lietuvos komunistų veikimo tarp tautinių mažumų gilesnės analizės pagrindas.

Taigi atsižvelgiant į tai, mūsų aptariamo laikotarpio problema aktuali vien todėl, jog iš esmės neturime ne tik objektyvaus, kritinio, bet nė vieno daugiau ar mažiau išsamesnio jos tyrinėjimo. Yra žinoma, kad LKP buvo internacionali partija, o tarp jos narių prioritetines pozicijas, be jokių abejonių, turėjo žydai. Tad šia prasme LKP dėmesys žydų mažumai buvo visai suprantamas. Čia reiktų tik pabrėžti, jog iš įtakingesnių Lietuvos politiniame–visuomeniniame gyvenime tautinių mažumų tarp žydų LKP turėjo santykiškai palankiausias veikimo sąlygas. Naudojantis LKP veiklos tarp žydų analize, šios publikacijos tikslas – išryškinti tikruosius LKP siekius tarp tautinių mažumų ir jų įgyvendinimą ribojančias priežastis.

Pradiniu Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo etapu, kurį kai kurie iš teisės istorikų ir teoretikų apibūdina kaip "seimokratinio parlamentarizmo" laikotarpį, ne paskuti-

nis vaidmuo priklausė politinėms partijoms, išreiškusioms tam tikrų visuomenės sluoksnių interesus arba bent pretendavusioms į jų atstovavimą. Išliekant Lietuvai išorinių jėgų agresijos pavojui, politinis to meto veikimas buvo leistinas tik toms partijoms, kurios besąlygiškai pripažino ir fiksavo 1919 m. rudenį registravimo dokumentuose lojalumą ir ištikimybę kuriamai nepriklausomai Lietuvos valstybei. Lietuvos komunistų partija išsiskyrė iš kitų to meto partijų savo draudžiamu revoliuciniu, antikonstituciniu veikimu, nulėmusiu jos nelegalią padėtį.

Lietuvos KP susikūrimas 1918 m. rudenį sąlygotas ne tiek vidinio vystymosi, kiek tiesioginio socialistinės revoliucijos Rusijoje ir RKP(b) poveikio. Neatsitiktinai jos pirmame suvažiavime buvo priimta Rusijos KP(b) programa, o tai atspindėjo realų to meto Lietuvos komunistų mentalitetą ir orientaciją². Įsikūrusi kaip savarankiška partija, LKP iš pat pradžių faktiškai buvo pavaldi RKP(b). Formaliai tai buvo įteisinta 1919 m. kovo mėn. VIII–e RKP(b) suvažiavime – LKP tapo sudėtine RKP(b) dalimi srities organizacijos teisėmis³.

Tad ir 1918 m. pab. – 1919 m. pr. Lietuvos KP formuojama Sovietų valdžia Lietuvoje turėjo nulemti tik formalų jos valstybingumą, išreikštą bendru su RTFSR turiniu ir forma. Dar iki Spalio perversmo bolševikų propagandos deklaruotas tautų apsisprendimo šūkis dabar buvo panaudojamas, pasak tuometinio Sovietų Rusijos tautybių liaudies komisariato vadovo J. Stalino, kaip vienintelis kelias atstatyti Sovietų Rusiją (suprantama, tik carinės imperijos sienoje – R. V.), kada jos pakraščiuose plėtėsi revoliucija ir vyko jų socialistinis apsisprendimas⁴.

Ryšium su tuo, kas pasakyta, atkreiptinas dėmesys į tai, jog tuometinės LKP lyderių sprendimai kardinaliais strategijos klausimais objektyviai nebuvo ir negalėjo būti savarankiški dėl tos priežasties, jog jie buvo pajungti Sovietų Rusijos interesams.

Iki 1917 m. marksistinėje teorijoje randamas pasaulinės socialistinės revoliucijos šūkis nuo 1918 m. pavasario Rusijos KP(b) lyderių buvo iškeliamas kaip skatinimas veikti. Revoliucinių procesų Europoje 1919 m. fone tai jau tapo direktyva visoms tuo metu susikūrusioms ar dar tik besikurian-

čioms komunistų partijoms. Jų veiklai koordinuoti, bendram veikimui 1919 m. pavasarį Maskvoje buvo įsteigtas Komunistinis internacionalas. Kominterno pirmajame kongrese priimtame ir 14 valstybių kompartijų atstovų pasirašytame Manifeste buvo konstatuota, jog "nacionalinė valstybė ... tapo ankšta gamybinių jėgų vystymuisi, ir mažų tautų laisvo gyvavimo galimybę garantuoti gali tik proletarinė revoliucija, kuri išlaisvins visų šalių gamybines jėgas iš nacionalinių valstybių gnaužtų"⁵. Be abejo, tokie teoriniai apibendrinimai 1919 m. pr. veikiau buvo Rusijos bolševikų lyderius apėmusios panrevoliucinės euforijos rezultatas, nei reali Europos politinio paveikslo perspektyva. Taigi, mūsų požiūriu, visiškai logiškas ir neatsitiktinis, atsižvelgiant į forsuojamos pasaulinės revoliucijos uždavinius, buvo 1919 m. pr. išsakytas ir Z. Angariečio klasinis (tiksliau – nihilistinis – R.V.) požiūris į Lietuvos nacionalinės valstybės perspektyvą, kurioje Lietuvos susivienijimas su Baltarusija turėtų būti vertinamas kaip pirmutinis žingsnis prie tolimesnio susivienijimo⁶.

Kaip žinoma, Lietbelo Sovietų socialistinė respublika, įkurta Lietuvos ir Baltarusijos komunistų 1919 m. pavasarį, gyvavo iki tų metų rudens. O iki pat 1920 m. rudens gan atvirai pasireiškusi nihilistinė LKP pozicija nepriklausomos Lietuvos valstybės apžvilgiu buvo pagrįsta pastarosios laikino egzistavimo įsitikinimu. Mat 1919–1920 m. vykęs Sovietų Rusijos–Lenkijos karas, komunistų supratimu buvo vienu iš pasaulinės socialistinės revoliucijos įgyvendinimo etapų. Šiomis aplinkybėmis LKP tikėjosi Raudonosios armijos pagalba antrą kartą sėkmingiau išspręsti darbininkų ir valstiečių socialistinės valstybės klausimą⁷. 1920 m. gegužės 16 d. V. Kapsuko telegramoje LKP atstovui 48–je Raudonosios armijos divizijoje S. Mickevičiui–Paprūsiui buvo pasakyta, kad "pati liaudis turi nuspręsti, kam priklauso Lietuva – Lenkijai ar Sovietų Rusijai"⁸. O tai dar kartą patvirtino nepasikeitusias, nihilistines LKP vadovų pozicijas nedidelės savarakiškos valstybės atžvilgiu.

1920 m. rudenį iš esmės pasikeitė LKP veiklos sąlygos: Lenkijos generolui Želigovskiui užėmus Vilniaus kraštą, įvyko Lietuvos KP atsiskyrimas nuo Baltarusijos KP. Lietuvos komunistų pagrindinė veikimo teritorija tapo vadinamoji Kau- no Lietuvos teritorija. LKP pertvarė ir savo planus: nepa-

vykus 1920 m. pakartotinai įvykdyti ginkluotą sukilimą Lietuvoje, buvo pereita prie ilgalaikio darbo masėse, partijos ryšių su jomis stiprinimo, taktikos rengimo socialistinei revoliucijai ateityje.

Kominterno 1920 m. antrajame kongrese priimtose tezėse nacionaliniu ir kolonijų klausimu buvo reikalaujama, kad kompartijos savo agitacijoje ir propagandoje turi "demaskuoti nuolatinis tautų teisių lygybių ir tautinių mažumų teisių garantijų laužymus "demokratinėse" kapitalistų valstybėse ..."⁹. Vardan tikrojo, proletarinio internacionalizmo komunistų partijos privalėjo pajungti proletariato kovos vienoje valstybėje interesus kovai pasauliniu mastu, netgi sudedant didžiausias tautos aukas¹⁰. Suprantama, jog LKP, nepakeisdama savo statuso RKP(b) atžvilgiu ir nenutraukdama su ja ryšių, nors 1921 m. ir tapo atskira Kominterno sekcija, tačiau savarankiška netapo, turėjo vadovautis šiomis nuostatomis. Tačiau absoliučiai ignoruoti tautinių momentų Lietuvoje ji negalėjo.

Tautinių mažumų problema Lietuvos vidaus politiniame gyvenime iš pat pradžių buvo svarbi. 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje tautines mažumas sudarė: žydai – 7.6% visų gyventojų, lenkai – 3–2%, rusai – 2.5%, vokiečiai – 1.4%, latviai – 0.7%, baltarusiai – 0.2%¹¹. Ypač mišrūs tautiniu atžvilgiu buvo šalies miestai ir jų proletariatas, kuris, kaip žinoma, marksizmo teorijoje buvo laikomas pagrindiniu socialiniu veiksmu komunistų strateginiams uždaviniams įgyvendinti. 1923 m. respublikos pramonės proletariato tautinė sudėtis buvo tokia: lietuvių – 68.4%, žydų – 17.4%, rusų – 3.8%, vokiečių – 3.9% ...¹². Tad kokios gi LKP taktinės, organizacinės priemonės atsižvelgiant į tautines mažumas buvo panaudotos, siekiant valdyti šį svarbų nacionalinį faktorių revoliucinėje kovoje prieš buržuaziją? Ir ar tos priemonės galėjo būti sėkmingos?

Vienas iš gausiausių, politiškai aktyviausių tuo metu buvo žydų tautinės mažumos proletariatas ir jam artimi smulkiaburžuaziniai sluoksniai. Jų revoliucingumas turėjo gilią socialinę šaknis bei tradicijas, o gana gausios, įvairaus pobūdžio jų organizacijos sudarė palankias sąlygas legaliai vesti komunistinį darbą. Tad kiek plačiau ir aptarsime LKP veikimą būtent tarp žydų darbo masių, už įtaką kuriose ko-

munistasi vedė ypač bekompromisingą kovą su socialdemokratinės pakraipos žydų partijomis "Bundu", "Poalej Cion", taip pat su Lietuvos socialdemokratų partija.

LKP savo organizacijų konferencijoje, įvykusioje 1920 m. balandžio mėn., nutarė principingai kovoti, siekiant išlaisvinti iš minėtų socialdemokratiinių partijų įtakos darbininkus¹³. Dėl objektyvių priežasčių (kalbos barjeras ir kt.) LKP darbas tarp žydų turėjo būti dirbamas daugiausia žydų komunistų, kurių gretas partijoje 1921 m. vasarą papildė buvę Bundo kairiojo saprno nariai. Tačiau pastaraisiais LKP vadovai iš dalies nepasitikėjo. Tai nulėmė buvusių bundiečių partinė praeitis – Bundas visada buvo vertinamas ne tik kaip smulkiaburžuazinė, bet ir kaip tautinė–nacionalistinė organizacija¹⁴. Tad bundizmo poveikį, kaip pavojų LKP politiniam darbui, komunistai siekė neutralizuoti įvairiomis organizacinėmis priemonėmis¹⁵. Ir tai nulėmė kraštutinis kairuoliškas komunistų požiūris, ignoravęs skiriamą prioritetą nacionaliniams interesams. Žinoma, kitokio pasirinkimo tomis sąlygomis LKP ir neturėjo. Tad neatsitiktinai, 1921 m. Kaune įvykusi žydų komunistų sekcijų prie LKP CK (jos buvo sudarytos LKP susijungimo su Bundo kairiuoju sparnu rezultate – R. V.) pirmoji konferencija pažymėjo gana silpną Lietuvos komunistų darbą tarp žydų darbininkų vis gilėjančios krizės (idėjinės ir organizacinės) partijoje sąlygomis¹⁶.

1921 m. spalio 24–29 d. Karaliaučiuje vykęs LKP III–is suvažiavimas numatė priemones krizei partijos viduje įveikti. Suvažiavimo priimtuose naujuose LKP įstatuose buvo įformintas ir žydų sekcijų statusas. Jas buvo numatyta sudaryti propagandos ir agitacijos tikslais organizacijose, turinčiose ne mažiau kaip 5 partijos narius, sekcijų vadovaujantis organas–biuras prie LKP CK turėjo būti renkamas sekcijų konferencijos¹⁷. Žydų sekcija savo spauda idiš kalba ir kt. priemonėmis turėjo skleisti komunistines idėjas nepartinėse bei neorganizuotose žydų darbo masėse, taip pat tarp žydų komunistų, nemokančių kitų kalbų. Tačiau sekcijų vadovaujantis organas ilgai buvo nedarbingas. Partijos ryšys su žydų partinėmis kuopelėmis tuo metu ypač sustiprėjusiomis LKP persekiojimo sąlygomis buvo palaikomas ir 10–je stambesnių vietovių¹⁸.

LKP III–jame suvažiavime buvo pažymėta ir tai, jog CK leidimu partinis darbas buvo vedamas taip pat žydų darbininkų Kultūr–Lygoje¹⁹ (organizacija įkurta 1919 m. žydų liberaliosios inteligantijos atstovų siekiant skleistį žydų darbo masėse idiš kalbą – R. V.). Nuo 1920 m. Kultūr–Lygos vadovybėje įsigali kairiosios pakraipos jėgos, ginančios žydų proletariato klasinius interesus kaip svarbiausius greta kultūrinių. 1921 m. ši organizacija turėjo apie 200 narių, o jos valdybos narių dauguma – 7 iš 9 priklausė komunistų partijai²⁰. Valdžios puolimų prieš kairiąsias profsąjungas, kurių 1921 m. pr. vien tik Kauno m. per savaitę buvo uždarytos 6 iš 17 čia veikusių²¹, sąlygomis Kultūr–Lygos konferencija priėmė nutarimą įkurti sekcijas darbui žydų tarpe²².

Lietuvos KP vis dėlto gana sunkiai sekėsi spręsti savo revoliucinius uždavinius tarp tautinių mažumų. Komunistams neišvengiamai reikėjo paisyti nacionalumo veiksnį. Tai vertė juos kurti bent partines kuopeles atskirai žydams, lietuviams ir pan.²³ Iš LKP CK Organizacinio biuro (įkurtas 1922 m. darbui Lietuvoje, reorganizavus CK – R. V.) nario F. Abramavičiaus 1923 m. vasarą pateiktos CK Politiniam biurui (įkurtas 1922 m., dirbo Maskvoje – R. V.) informacijos²⁴ matyti, kad steigiamų grynai žydų partinių kuopelių nariai daugiausia visiškai nesuprasdavo tarp komunistų gana plačiai praktikuotos rusų kalbos. Tuo tarpu žydų sekcijos nariai, užimti bendru partiniu darbu, nepajėgė dirbti specialiai ir tarp žydų darbininkų apskritai.

Tautinių kuopelių partijoje atsiradimą LKP vadovai vėlgi vertino kairuoliškai, labai kritiškai, kaip smulkiaburžuazinės įtakos partijoje pasekmę, priėmus į ją kai kuriuos narius ne iš pramonės proletariato. Jų nuomone, tai esą trukdė prieiti prie darbininkų masių ir joms vadovauti²⁵. Z. Angarietis 1923 m. rugpjūčio 18 d. laiške LKP CK Orgbiurui rašė, jog LKP ir Komjaunimo Sąjungos veiklos pamatu gali būti tik lietuviai darbininkai (Kaune – dar ir lenkai), nes tik jie dirba didesnėse įmonėse²⁶. Darbe su žydais, daugiausia dirbusiais smulkiose įmonėse, Z. Angarietis reikavo būti itin atsargiems, nes sutelkus pagrindinį dėmesį tik jiems galėjo susidaryti pavojus komunistams pavirsti socialdemokratinę partiją²⁷. Iš to išplauktų logiška išvada, kad

darbas su žydais darbininkais, net partijos nariais, kėlė nemažą rūpesčių.

Dar RKP(b) X-as suvažiavimas, kiek plačiau aptaręs nacionalinį klausimą, pažymėjo, jog naujos nacionalinės valstybės negalinčios egzistuoti be savo tautinių mažumų vis stiprėjančio engimo, kad tik proletariato diktatūros įvedimas yra pagrindinė sąlyga nacionalinei lygybei įgyvendinti, garantuoti tautinių mažumų teises²⁸. Šio, taip pat RKP(b) XII-jo suvažiavimo (1931 m. balandis) ir 1923 m. Kominterno vykdomojo komiteto išplėstinio posėdžio nutarimais nacionaliniu klausimu ir vadovavosi 1923 m. rugsėjo mėn. įvykęs LKP CK plenumas. Jis pirmą kartą po 1918–1919 m. revoliucinių įvykių Lietuvoje plačiai aptarė partijos požiūrį nacionaliniu klausimu, kurį Z. Angarietis, mūsų manymu, išskyrė į tris svarbiausias problemas: Vilniaus ir Klaipėdos kraštų bei tautinių mažumų problemą kaip atskirą²⁹. Pats šių klausimų svarstymas rodo, jog LKP vadovai gerai suprato, jog nuo užimtos pozicijos šiais klausimais daug priklausė, paskui kurią partiją pasuks įvairiatautės Lietuvos darbo žmonių masės³⁰. Šia prasme tuometinė situacija Lietuvos komunistams nebuvo palanki.

Tai patvirtino ir LKP IV-me suvažiavime (Maskvoje, 1924 m. liepa) pateiktas 1922–1924 m. laikotarpio partijos vidinės situacijos, jos darbo įvertinimas, kuris išryškėjo iš suvažiavime perskaityto CK politinio pareiškimo (Z. Angarietis). Jame buvo pažymėta, jog ataskaitiniu laikotarpiu partijos nariai nesilaikė partinės drausmės, o partija stokojo gilesnių ryšių su masėmis³¹.

LKP IV-me suvažiavime buvo aptartas ir partijos darbas tarp tautinių mažumų. Čia pateiktu vertinimu partinis darbas tarp Kauno lenkų ir vokiečių darbininkų, sudariusių nemažą miesto proletariato dalį, nebuvo sistemingai atliekamas³². Todėl pagrindinis dėmesys vėl buvo sukonzentruotas veiklai tarp žydų aptarti. Siekiant čia geresnių rezultatų, nutarta pakeisti iki tol egzistavusias partinio darbo organizacines formas³³. O žydų sekcijos prie LKP CK darbo tarp žydų darbininkų kritika, dėl kurios vietoj žydų sekcijos buvo įkurtas skyrius darbui tarp žydų masių, tam tikra prasme atskleidė ir LKP pažiūrų bei taktikos žydų tautinės autonomijos atžvilgiu dialektiką.

Dar 1920 m. sausio 10 d. Lietuvos valdžios priimtu Lai-
kinuoju įstatymu žydų bendruomenių Tarybos buvo pripa-
žintos žydų tautinės autonomijos organais. Tuo pat metu,
kaip jau buvo minėta, Kultūr-Lygoje įsitvirtino kairiųjų pa-
žiūrų vadovybė (komunistinis Bundas, Poalej Cion kairysis
sparnas). Tais metais kovo mėn. įvykusioje šios organizacijos
konferencijoje jų linija atspindėjo konferencijos dalyvių
daugumos neigiamą nuostatą formuojamos Lietuvoje žydų
tautinės autonomijos klausimu³⁴. Konferencijoje išsakytu
daugumos požiūriu į Žydų reikalų ministerijos iniciatyva
1919 m. pab. – 1920 m. pr. įsteigtus žydų tautinės autono-
mijos organus – žydų bendruomenių Tarybas kurį laiką rė-
mėsi ir LKP darbe su žydais darbininkais. Tai buvo žydų
darbininkų išstojimo iš žydų bendruomenių Tarybų, kartu
palaikant su pačiomis bendruomenėmis tam tikrus ryšius,
taktika³⁵.

LKP, siekdama išplėsti savo įtaką žydų darbo masėse,
1921 m. įtraukė į savo planus klausimą dėl darbo žydų
bendruomenėse. 1921 m. kovo 27 d. LKP Centro biuras (iš-
rinktas 1920 m. vadovauti partiniam darbui) nutarė daly-
vauti žydų bendruomenių Tarybų rinkimuose tik atsižvelgus
į žydų darbininkų nuomonę³⁶. Tai prieštaravo LKP užsienio
biuro (dirbo Maskvoje) 1921 m. balandžio 9 d. nutarimui
boikotuoti žydų bendruomenes kaip tautinę-religinę organi-
zaciją – žydų buržuazijos įrankį³⁷. LKP Kauno rajono ko-
mitetas, atmetęs minėtą UB-o nutarimą kaip nepakankamai
argumentuotą(!), savo dalyvavimu rinkimuose į žydų bend-
ruomenių Tarybas siekė panaudoti jas revoliucinei agitacijai,
kovai su tautinės autonomijos idėja kaip kontrrevoliucine –
tokie kontrargumentai buvo pateikti paaiškinamajame rašte
Užsienio biurui³⁸.

1922 m. pr. žydų sekcija prie LKP CK priešrinkiminėje
kampanijoje į žydų bendruomenių atstovų suvažiavimą iškėlė
ir kandidatų sąrašą nuo Kultūr-Lygos. Čia žydų darbininkų
frakcija gavo 15 vietų iš 130. Savo deklaracijoje ji pareiškė
kovosianti už Lietuvos proletariato internacionalinę vienybę,
pasisakė prieš žydų autonomijos idėją kaip neįgyvendina-
mą³⁹. Tačiau dialogui su žydų buržuazija vertė dar ir ta
aplinkybė, kad nuo Žydų reikalų ministerijos priklausė ne
vien per ją skirstomos lėšos (valstybės biudžeto) žydų darbi-

ninkų švietimo įstaigoms, kultūrinėms organizacijoms, bet didžiaja dalimi ir žydų proletariato aukštesnės pakopos švietimo įstaigų kūrimas, taip pat dėstomosios kalbos jose įteisinimas.

Dar sudėtingesnė situacija susidarė 1923 m., kai LKP turėjo nulemti savo poziciją naujuose rinkimuose į žydų bendruomenių Tarybas. Įtampą padidino tai, kad be valdžios represijų LKP neramino dar tas faktas, jog stiprėjanti socialdemokratų partija, siekdama vis didesnės įtakos darbo masėse, nutarė suaktyvinti darbą tarp tautinių mažumų⁴⁰.

LKP CK Orgbiuro narių K. Požėlos, F. Abramavičiaus laiškuose Z. Angariečiui 1923 m. atsispindėjo dviprasmiška ir neaiški taktinių sprendimų pasirinkimo atžvilgiu situacija. Juose buvo keliamas klausimas: ar partija turi pasisakyti už žydų darbininkų dalyvavimą rinkimuose į žydų bendruomenių Tarybas ir tuo tarsi paremti žydų autonomijos idėją, ar boikotuoti šiuos rinkimus, o tai partijai grėstų nutolimu nuo žydų darbo masių⁴¹.

Išeitį iš keblios situacijos numatė Z. Angariečio 1923 m. liepos 8 d. laiške Orgbiurui pateiktas ultimatyvus reikalavimas žiūrėti į žydų tautinės savivaldybės organus tik kaip į religinę organizaciją. Jis nurodė, jog būtina reikalauti žydų bažnyčios atskyrimo nuo mokyklos, bendruomenių Tarybų teisės apmokestinti bendruomenių narius panaikinimo, t.y. atimti iš jų valstybines funkcijas, paversti bendruomenes savanoriška religine organizacija⁴². Pavykus tai įgyvendinti, tikėtasi daug lengviau įtraukti žydų darbo mases į komunistinio veikimo sferą.

1923 m. liepos mėn. žydų darbininkų laikraštyje "Unzer Emes" buvo paskelbtas LKP CK nutarimas žydų bendruomenių klausimu⁴³. Jame randame atsakymą į tai, kodėl LKP dabar nutarė boikotuoti rinkimus į žydų bendruomenių Tarybas. Mat taip partija mėgino įveikti tarp žydų darbininkų stiprėjantį socialdemokratinių nuotaikų plitimą. Todėl dalyvavimas 1921 m. rinkimuose buvo įvertintas kaip nuolaidžiavimas nacionalizmo įtakon patekusiems žydų darbininkams, dėl to partijos įtaka jiems susilpnėjo.

Minimas LKP CK nutarimas sukėlė tarp žydų darbininkų nepasitenkinimą ir LKP linijos nesupratimą. Dėl nesugaudymo situacijoje pasimetė ir žydai komunistai. Mat

1923 m. rugsėjo mėn. vykšančiuose rinkimuose visų žydų tiesioginiu balsavimu turėjo būti renkamos ne tik bendruomenių Tarybos, bet ir Žydų Tautos Taryba – aukščiausias autonomijos organas. Šiuo atveju LKP CK nutarė boikotuoti bendruomenių Tarybų rinkimus, bet dalyvauti Tautos Tarybos rinkimuose (bent tuo metu LKP jos nelaikė religiniu organu – R. V.)⁴⁴. Be to, prieš tai LKP CK politbiuras buvo nutaręs panaikinti tautines kuopeles partijoje ir Komjau-nimo sąjungoje⁴⁵.

Rinkimuose į Žydų Tautos Tarybą žydų sekcija prie LKP CK vėl Kultūr– Lygos narių pagrindu sudarė "darbininkų sąrašą Nr.5", kuris pagal rinkimų rezultatus savo gausumu tapo 4-ąja frakcija⁴⁶. Pirmajame naujai išrinktos iš 40 žmonių Tarybos posėdyje (1923 m. lapkričio 20 d. Kaune) šios kairiųjų darbininkų frakcijos atstovas L. Špunderis perskaitė Deklaraciją. Joje buvo pažymėta, jog žydai darbininkai, rinkimų metu patyrę valdžios įvykdytų areštų bangą, neis kartu su žydų buržuazija, nerems subankrutavusios žydų tautinės autonomijos. Išdėsčiusi komunistinius reikalavimus žydų bendruomenių Tarybų atžvilgiu, kairiųjų darbininkų frakcija pareiškė, jog nesima atsakomybės už autonomijos organų veiklos rezultatus⁴⁷. Galutinai ši frakcija atsisakė dalyvauti ir Žydų Tautos Tarybos vykdomųjų organų darbe.

Klausimas dėl komunistų dalyvavimo Žydų Tautos Taryboje pakartotinai buvo iškilęs 1924 m. LKP CK posėdyje prieš pat partijos IV–jį suvažiavimą ir jo metu, tačiau atsakymas į jį taip ir nebuvo duotas⁴⁸.

Sukoncentruoti dėmesį žydų klausimo aptarimui Lietuvos komunistams vėl teko 1925 m. pr. susidarius įstatyminiam precedentui: krikdemų bloko balsų dauguma Seime buvo priimtas Įstatymas⁴⁹, kuriuo buvo reformuotos žydų bendruomenės. Šiuo įstatymu, kuri, beje, krikdemų blokas pristatė kaip žydų darbo žmonių iniciatyvą(!), žydų priklausymas bendruomenei tapo savanoriškas, o religinių reikalų tvarkymas iš bendruomenių Tarybų kompetencijos buvo atimtas. Taigi būtent patys krikdemiai savo įstatymu atvėrė galimybę LKP realizuoti dar 1923 m. jos iškeltus reikalavimus bendruomenių atžvilgiu.

Šiomis aplinkybėmis LKP CK savo nutarime⁵⁰, parengtame 1925 m. balandžio 22 d. CK Politbiuro rezoliucijos

pagrindu, nurodė, jog būtina agituoti žydų darbininkus išstoti iš bendrų su žydų buržuazija bendruomenių ir sudaryti savarankiškas žydų darbininkų bendruomenes, kurios kovotų prieš žydų buržuaziją⁵¹. Pagrįsdamas tokią CK taktiką, Z. Angarietis polemikoje šiuo klausimu teigė, jog, komunistai negali pasisakyti už pasilikimą bendrose su žydų buržuazija bendruomenėse. Visgi reikalaudamas iš komunistų principingo klasinio požiūrio šių bendruomenių klausimu, Z. Angarietis tarsi pats suabejoja savo ryškiai kairuoliška pozicija, užsimindamas, jog, einant tokiu keliu, galima ir nesėkmė, kuri parodytų mažą partijos įtaką žydams darbininkams⁵².

Trumpai aptartos LKP nuostatos žydų tautinės autonomijos atžvilgiu paryškina kai kuriuos LKP interesus nacionaliniame klausime. Šių interesų esmė glūdėjo ne pačiame tautinės autonomijos kultūrinio, šviečiamojo ir kt. funkcionavimo turinyje, o galimybėje pasinaudoti kai kuriomis jos struktūromis komunistiniam veikimui. Ryškiausias to pavyzdys ir patvirtinimas buvo 1924 m. pr. politinės policijos iškelta byla prieš Kultūr-Lygą: apie 150 jos narių buvo patraukta teismo atsakomybėn⁵³, įskaitant visus nuo 1920 m. šios organizacijos valdybos narius, už komunistinės propagandos platinimą⁵⁴. Atsiradus šiai bylai politinė policija ėmė aktyviai sekti žydų organizacijas (pagrindinai tik darbininkų ir amatininkų – R. V.)⁵⁵.

Kaip jau minėta, LKP IV-sis suvažiavimas pažymėjo, jog, turint galvoje tautines mažumas, partija daugiausia dirbo vien tarp žydų darbininkų. Net Kaune, kuriame trečdali darbininkų sudarė lenkai, partinė vietos organizacija neturėjo nė vieno lenko komunisto⁵⁶. Rezoliucijoje organizaciniu klausimu buvo nurodyta atkreipti ypatingą dėmesį į apleistą darbą lenkų ir vokiečių darbininkų bei valstiečių tarpe⁵⁷.

Nuo pat Lietuvos valstybės atkūrimo valdžios poziciją lenkiškai kalbančių žmonių atžvilgiu sąlygojo Lietuvos-Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus krašto. Lietuvių persekiojimai Vilniaus krašte kaip bumerangas grįžo lenkų tautinei mažumai Lietuvoje: valdžia suaktyvindavo įtariamų prolenkišku veikimu asmenų sekimą ir jų areštus, nors ir neuždarinėjo, tačiau ribojo viekiančių pradžios mokyklų skaičių, o valstybinėse įstaigose dirbusiems lenkams grėsė atleidimas iš darbo. Tuometinė valdžios griežta linija Lietuvos piliečių, ma-

čiusių Vilniaus krašto ir visos Lietuvos perspektyvą unijoje su Lenkija, atžvilgiu vertė lenkiškai kalbančius gyventojus, neatsižvelgiant į jų socialinę padėtį, konsoliduotis kaip tautybei, kurti savo tautiškas organizacijas.

Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje teisių, kultūrinių—tautinių interesų gynimo darbui iš pat pradžių vadovavo Lietuvos lenkų dvarininkai, dvasininkai, inteligentijos atstovai. Dar 1920 m. rinkimų į Steigiamąjį Seimą išvakarėse, jų įsteigtas "Centrinis lenkų rinkimų komitetas" siekė suvienyti visus lenkus. Lietuvos lenkų darbininkų klasinis sąmoningumas, su kurio pabudimu komunistai siejo nemažai vilčių, buvo silpnas. Neatsitiktinai per Steigiamojo ir paskesnių Seimų rinkimus dauguma lenkiškai kalbėjusių Lietuvos darbo žmonių balsavo už tautinius lenkų sąrašus, o lenkų frakcija ir jos įsteigtas Centrinis lenkų biuras buvo laikomi tautinių interesų gynimo garantu.

1922 m. pab. Kaune susikūrė lenkus darbininkus, tarnautojus vienijanti profsąjunga "Vienybė" ("Jednosc"), kuri sudarė atskirą kryptį profsąjunginiame judėjime⁵⁸ Jos atžvilgiu LKP 1923 m. nutarė taikyti nutarimus, priimtus katalikiškos lietuvių "Darbo federacijos" atžvilgiu⁵⁹, — demaskuoti organizacijos vadovus kaip buržuazijos interesų gynėjus, įtraukti proletarinius šių organizacijų elementus į kairiąsias profsąjungas, į bendrą darbininkų frontą. Tai įgyvendinti nebuvo paprasta, nes LKP įtaka lenkų darbininkams buvo minimali: tiek prieš lenkus, tiek prieš komunistus nukreiptos reakcijos sąlygomis Lietuvoje nebuvo galima išleisti komunistinės literatūros lenkų kalba. LKP tik 1923 m. balandį pradėjo leisti lenkų kalba laikraštį "Mūsų tiesa" ("Nasza Prawda"). Tiesioginius partijos ryšius su lenkais darbininkais palaikyti V. Kapsukas siūlė pirmiausia per lenkų kalba platinamus atsišaukimus⁶⁰.

Visgi 1923 m. pab. komunistams pavyko užmegzti ryšį su Kauno darbininkais lenkais⁶¹. Tačiau šis rezultatas nepatenkino LKP. Dar 1922 m. lapkritį prokomunistinė "darbininkų kuopos" frakcija Seime kreipėsi į lenkų frakcijos Seime darbininkų ir valstiečių atstovą, vieną iš minėtos profsąjungos "Vienybė" steigėjų K. Volkovickį bendro darbininkų fronto sudarymo klausimu. "Kuopininkams" buvo atsakyta neigiamai, kadangi K. Volkovickis pirmenybę teikė ne klasi-

nių, o tautinių interesų gynimui, o tai aiškiai buvo matyti iš jo lapkričio 17 d. pareiškimo Seime⁶². Juo Seimo lenkų frakcija protestavo (kaip ir žydų frakcija – R. V.) prieš Seimo rinkimų rezultatų suklastojimą, dėl kurio ji neteko kelių mandatų (vieta) Seime, atsisakė dirbti Parlamente, kol nebus atitaisyta tautinėms mažumoms ši skriauda.

Suprantama, kad išsiaiškinus pozicijas K. Volkovickis komunistų buvo apkaltintas lenkų kunigų ir dvarininkų interesų gynimu, o "Vienybė" netrukus apibūdinta net kaip fašistinė organizacija–sąjunga⁶³. Aišku, kad nerezultatyvaus komunistų–lenkų dialogo pagrindinė priežastis buvo ne tiek kairuoliškos komunistų pozicijos, kiek diametralios abiejų pusių pažiūros nacionaliniu klausimu.

LKP vadovų teoriniuose straipsniuose, partijos atsisaukimuose ir kt. agitacinio pobūdžio leidiniuose vyriausybės politika lenkų tautinės mažumos atžvilgiu buvo apibūdinama kaip diskriminacinė, todėl ir smerktina. Tačiau LKP nusistatymas, kad nacionalinį klausimą tebus galima išspręsti tik proletarinės revoliucijos būdu, matyt, lenkų darbo masių negalėjo patenkinti ir buvo atmetamas. 1924 m. rudenį įvykusiuose rinkimuose į Kauno m. savivaldybę iš visų sąrašų daugiausia balsų surinko lenkų "Vienybė" – 4464, o internacionalus kairiųjų darbininkų sąrašas – tik 1575 balsus⁶⁴. LKP CK Politbiuras, pripažinęs, kad ligšiolinės komunistų pastangos atitraukti lenkų darbininkus nuo "Vienybės" buvo nesėkmingos, pavedė Kauno partinei organizacijai užkariauti ją iš vidaus ar bent suskaldyti⁶⁵.

1926 m. sausio mėn. įvykusioje LKP III–je konferencijoje buvo aptarti LKP IV–jo suvažiavimo nutarimų įgyvendinimo rezultatai. Esminių poslinkių partijos darbe su tautinėmis mažumomis konferencija dar nekonstatavo. V. Kapsuko laiške–sveikinime konferencijai akcentuota nacionalinio klausimo svarba, pažymėta, jog tautinių mažumų simpatijų galima susilaukti tik esant partijos aktyvumui, demaskuojant vyriausybės reakcinę politiką žydų ir lenkų atžvilgiu⁶⁶. Tuo tarpu vėl iškilo taktikos požiūriu aklavietėje atsidūrusi LKP pozicija žydų bendruomenių klausimu⁶⁷. Šiuo atžvilgiu konferencija įpareigojo pagerinti žydų skyriaus prie LKP CK darbą, nutarė sukurti prie LKP Kauno rajkomo skyrių darbui tarp lenkų darbininkų ir tuo užkirsti kelią socialdemok-

ratų įtakai tautinėms mažumoms⁶⁸. Visa tai kaip indikatorius atspindėjo klausimo būklę, kuri, manytume, buvo gana pastovi.

LKP įtaką Lietuvos vokiečių ir rusų darbininkams iki 1926 m. plačiau apibūdinti gana sudėtinga, nes partinėje spaudoje, archyvinėje ir kt. medžiagoje mes neradome tam konkrečių duomenų. Todėl galime tik pasamprotauti.

Lietuvos vokiečiai ir rusai aptariamuoju laikotarpiu skirtingai nuo lenkų ir žydų stengėsi kuo mažiau patekti į šalies politinio visuomeninio gyvenimo akiratį. Jų įkurtos tautinės organizacijos (vienos iš žymesnių buvo, pavyzdžiui, Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga, Lietuvos vokiečių partija; Lietuvos piliečių rusų tautybės susivienijimas ir kt.) nesikišo į politiką, užsiėmė savo tautiškai kultūrinių problemų sprendimu. Ir tai suprantama, nes nuo carizmo Golgotos, kaizerinės okupacijos ir bolševikmečio susiformavusi nepalanki lietuvių visuomenės opinija rusų ir vokiečių atžvilgiu nebūtų toleravusi kitokių nei pilietiško lojalumo Lietuvos valstybei pozicijų.

Svarios "baltųjų emigrantų" iš bolševikinės Rusijos pozicijos Lietuvos rusų "bendruomenėje" nulėmė gana silpnas komunistų pozicijas, atsitiktinius, menkus jų ryšius su rusais darbininkais. Dar 1921 m. LKP Kauno rajkomo sekretoriaus informacijoje buvo atkreiptas LKP CB-o dėmesys į tai, jog 99% emigravusių iš Rusijos į Lietuvą darbininkų yra juodašimtininkai, su kuriais partija nedirbo⁶⁹. Panašaus kairuoliško nusistatymo LKP laikėsi ir vokiečių darbininkų atžvilgiu.

Lietuvos lenkų, vokiečių proletariato simpatijų ieškota ir pasitelkiant partijos propagandiniame darbe net Vilniaus, Klaipėdos kraštų problemas, kurias spręsti LKP siūlė šių kraštų gyventojų laisvo apsisprendimo pagrindu. Tačiau šių kraštų priklausomumo klausimo svarstymuose Lietuvos tautinės mažumos buvo linkusios kuo mažiau dalyvauti, kad nekonfliktavus su Lietuvos valdžia ir tuo pačiu išsaugojus bent turimas savo tautinio-kultūrinio vystymosi sąlygas. Atkreiptume dėmesį į tai, jog Lietuvos vokiečių politinė-teisinė, kultūrinė padėtis gana skyrėsi nuo jų tautiečių Klaipėdos krašte, 1923 m. prijungtame prie Lietuvos. Jei pirmiesiems LKP įtaka praktiškai menka, matyt, dėl neveikimo, tai pastariesiems LKP veiklos aktyvumas tik nuo 1924 m. tapo

pastebimas, nors ir nedavė greitu laiku komunistams taip geistinių rezultatų dėl socialdemokratų politikos tarp Klaipėdos krašto darbo žmonių (taip pat ir vokiečių). Kita vertus, socialdemokratų – LKP "varžytinės" dėl politinės įtakos sferų šiame krašte būtų atskiros tyrinėjimo objektas.

Jau esame užsiminę apie nepatiklį ar tiesiog iš anksto negatyvią LKP nuostatą nacionalinius aspektus analizuojančiuose klausimuose. Natūralu, jog iš dalies ją sąlygojo pati nacionalinio klausimo vieta klasių kovos, klasinių interesų prioritetą deklaruojančioje marksizmo teorijoje. Tačiau ne vien tik objektyvūs veiksniai lėmė. O ar pačių Lietuvos komunistų savotiškai suprantamam "tautiškumui" priešpastatomas proletarinis internacionalizmas visuomet buvo pragmatiškas politinėje kovoje? Į šį anaip tol ne retorinį klausimą atsakymą, manytume, rasime trumpai aptardami LKP politiką kalbų klausimu.

Kalba – vienas iš tautiškumą lemiančių elementų. Atrodė, jog politinėje kovoje ne tiek svarbu, kuri kalba būtų vartojama. LKP deklaruotą kalbų lygiateisiškumo politiką 1918–1919 m., jei ji nebūtų sumodeliuota rytdienos komunistinei visuomenei ir todėl gana utopiška, galima būtų vertinti kaip demokratišką. Kaip savo atsiminimuose rašė prof. M. Biržiška, 1918 m. pab. ėjęs pasitraukusios į Kauną Lietuvos Laikinosios vyriausybės įgaliotinio pareigas Vilniuje, kalbų lygiateisiškumas sovietinėse įstaigose buvo sunkiai įgyvendinamas ir tapo visiškai nerealus, persikėlus iš Minsko į Vilnių surusėjusiems ar ir rusiškam valdžios aparatui⁷⁰. Todėl ir istoriko P. Vitkausko teigimas, jog atsižvelgiant į susidariusias aplinkybes 1919 m. Lietuvoje buvo įmanomas 5-ųjų bendravalstybinių kalbų lygiateisiškumo pagrindų įvedimas⁷¹, manytume, nėra pakankamai pasvertas. Kalbų lygiateisiškumas, peršamas Lietuvos komunistų, tuo metu net žeidė lietuvių nacionalines ambicijas.

Kita vertus, situacija 1920–1926 m. buvo ta, jog deklaruojamas vietinių kalbų lygiateisiškumas kasdieninėje LKP praktikoje dažnai buvo tiesiog dargi užmiršamas. Būtent vadovaujantis pragmatiniais interesais 1923 m. LKP CK rugsėjo plenumas net turėjo pripažinti rusų kalbos fetišizavimą partijos veikloje kaip trūkumą. Plenumo tezėse nacionaliniu klausimu jau buvo pažymėta, jog po proletariato per-

galės tuometinės nepriklausomos Lietuvos teritorijoje teks įvesti lietuvių kalbą kaip oficialią⁷², kai tuo tarpu iki plenumo priimtose LKP CK rezoliucijose vis buvo akcentuojamas kalbų lygiateisiškumas ir vienos valstybinės kalbos (lietuvių) negalimumas⁷³.

1924 m. pr. partijos CK politbiuras parengė specialų nutarimą vietinių kalbų vartojimo klausimu. Jame pažymėta, jog rusų kalba Lietuvoje negali būti pripažinta bendra kalba, todėl ir partinių kuopelių susirinkimuose ji negali būti laikoma oficialia; buvo nurodyta, kad galima vartoti visas kalbas (vietines) kaip lygiateises⁷⁴. Visi aptarti LKP nutarimai vietinių kalbų klausimu buvo priimti atsižvelgiant į RKP(b) XII-ojo suvažiavimo nutarimus⁷⁵.

Cia norėjome atkreipti dėmesį ne tiek į kalbų lygiateisiškumo problemą kaip tokia, kiek pažymėti kalbos, kaip vieno iš veiksnių politinėje kovoje, svarbą. Mat LKP–jai buvo sunku įveikti visą laiką jos nariams formotą rusiškai kalbančio kumunisto įvaizdį. Rusų kalbos platus vartojimas įvairiuose masiniuose renginiuose ne tik palengvindavo Lietuvos saugumo (politinės) policijos agentams demaskuoti komunistų agitatorius, bet ir sąlygodavo nemažą minusą neakivaizdžioje komunistų polemikoje su kitomis politinėmis jėgomis. 1926 m. birželį Kaune įvykusioje viešojo demonstracijoje–mitinge kuopininkų paleidimo iš kalėjimo proga net revoliucinės dainos buvo sudainuotos rusų kalba. Neatsitiktinai LKP CK narys F. Abramavičius tai įverino renginio defektu⁷⁶.

1926 m. rinkimų į Seimą eiga ir rezultatai, nepaisant LKP pastangų plačiai propaguoti internacionalinės darbo žmonių vienybės būtinumą⁷⁷, parodė, jog didelė dalis darbininkų balsavo ne už nacionaliniu požiūriu mišrius, o už tautinius mažumų sąrašus. LKP–jai teko pripažinti, kad po rinkimų sudaryta socialdemokratų–valstiečių liaudininkų vyriausybė, nors ir nevykdė viso, ką rinkiminės kampanijos metu buvo žadėję tautinėms mažumoms, bet ir nevykdė jų atžvilgiu diskriminacinės politikos⁷⁸. Tokiomis aplinkybėmis, Z. Angariečio nuomone, darbo masių klasinį sąmoningumą teliko stiprinti Lietuvos socialdemokratų partijos praeities, jos buržuazinių susitaikėliškų pozicijų kritika⁷⁹. Sunku pasa-

kyti, ar tai būtų pajudinę gana stiprias socialdemokratų pozicijas tautinėse mažumose, tačiau buvo aišku kita.

Dar 1923 m. viename iš straipsnių⁸⁰, analizuojančių tautinį klausimą Lietuvoje, Z. Angarietis pagrįstai akcentavo teisingos politikos tautinių mažumų atžvilgiu svarbą, pripažino šias mažumas kaip neabejotiną faktorių šalies vidaus politikoje. Tačiau kartu nebuvo gerai suvokti tautinių mažumų Lietuvos nacionalinėje valstybėje savimonę stiprinantys faktoriai, jų prigimtis. Nematyti šito, o gal tiesiog ignoruoti tai, jog pati tautinių mažumų Lietuvoje padėtis skatino stiprinti jų nacionalinę savimonę tautinės kultūros išsaugojimo ir stiprinimo, o ne klasinių konfliktų skatinimo ir panaudojimo keliu, komunistus vertė stalinizmo formuojamas kosmopolitinis mąstymas. Šiuo atžvilgiu ir reiktų pereiti prie suformulavimo keleto apibendrinimų, išryškėjančių iš to, kas buvo išsakyta anksčiau.

Pirma, nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo laikotarpiu LKP pozicija nacionaliniu klausimu buvo sąlygota ne bendravalstybinių, o jos siaurų klasinių programos interesų. Todėl komunistų veikimas siekiant įvykdyti proletarinę revoliuciją, ieškant šio klausimo konfliktinio turinio ir jį panaudojant, vertintinas ne vien kaip antiburžuazinis, bet ir kaip destruktivus Lietuvos nacionalinio valstybingumo atžvilgiu.

Antra, LKP pažiūrose ir praktikoje tautinių mažumų klausimas išskiriamas iš bendro nacionalinio klausimo turinio kaip vienas iš savarankiškų ir atliekančių svarbų vaidmenį šalies vidaus politiniame gyvenime veiksmų. LKP Rusijos bolševikų pavyzdžiu manė, kad būtina panaudoti jį tautinių mažumų darbininkams įtraukti į revoliucinės kovos kelią. Tai būtų ir nulėmė LKP darbo organizacines formas, taktiką tautinėse darbininkų organizacijose.

Trečia, LKP įtaka tam tikros tautinės mažumos darbininkams priklausė ne vien nuo pasirinktų agitacinio-propagandinio darbo formų ir metodų. Tai priklausė ir nuo pačios tautinės mažumos kaip organizmo saviraiškos jį supančios politinės-teisinės, socialinės-ekonominės, kultūrinės aplinkos sąlygomis, jos vidinių santykių harmonijos, gebėjimo priešintis tautinės savimonės vystymąsi stabdantiems, nepriimtiniams išoriniams veiksniams. Kita vertus, tautiškumo,

tautinių tradicijų puoselėjamoje aplinkoje kosmopolitiška bolševizmo doktrina ir jakobiniški metodai jai įgyvendinti dažnai buvo atmetami kaip nepriimtini.

Ketvirta, lig šiol komunistinėje istoriografijoje randama samprotavimų apie tai, jog LKP gynė lietuvių tautos ir tautinių mažumų nacionalinius interesus. Kartu nebuvo išvargiami bolševikinio pobūdžio prieštaravimai šioje LKP veikloje. LKP vadovai, būdami nesavarankiškai savo veiksmuose nuo RKP(b) (VKP(b)), tebuvo sąmoningi ar nesąmoningi pastarosios valios ir bolševikinių tikslų įgyvendintojai. Šiuo atžvilgiu vyraęs tarp jų kairuoliškumas, menkinęs tautiškumo veiksnio reikšmę, neišvengiamai sąlygojo praktiškai komunistų ieškomo ir būtino dialogo su tautinėmis mažumomis efemeršką rezultatą.

Vilniaus universitetas
Politinės istorijos katedra

Įteikta
1990 m. gruodžio mėn.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

- 1 Блок М. Апология истории. М., 1986. С. 7.
- 2 Vyšniauskas A. LKP pirmtakų problema komunistinėje istoriografijoje // Lietuvos komunistų partija: praeitis, nūdiens, ateitis. Teorinės konferencijos medžiaga. V., 1989, P. 59.
- 3 8 съезд РКП(б). Протоколы. М., 1959. С. 425.
- 4 Žr. Laikiniosios revoliucinės Lietuvos darbininkų ir vargingųjų valstiečių valdžios žinios. 1919. sausio II. Nr.1. P. 3.
- 5 Коммунистический Интернационал. 1919. Но 1. С. 11.
- 6 Žr. Angarietis Z. Lietuvos nepriklausomybė ir susivienijimas su Baltarusija // Komunistas. 1919. Nr.25. P. 2.
- 7 Žr. Angarietis Z. Buožių valstybė // Komunistas. 1920. Nr.119. P. 41–42.
- 8 LKP archyvas (toliau – PA). F. 77. Ap. 3. B. 18. L. 13.
- 9 Žr. Komunistas. 1921. Nr. 3. P. 56–57.
- 10 Ten pat.
- 11 Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. K., 1925. P. 35.
- 12 Apskaičiuota pagal: Lietuvos gyventojai ... P. 295–296.
- 13 PA. F. 77. Ap. 3. B. 4. L. 11.
- 14 Žr. Angarietis Z. Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija. Smolenskas. 1921. T. 2. P. 202.
- 15 Žr. PA. F. 77. Ap. 4. B. 7. L. 40–41.
- 16 Ten pat. B. 11. L. 2.
- 17 Ten pat. B. 1. L. 69.
- 18 Ten pat. Ap. 5. B. 21. L. 8.
- 19 Ten pat. Ap. 32. B. 1. L. 57.
- 20 Ten pat. L. 41.

- 21 Žr. Čepulienė S. Už kovingas profsąjungas. V., 1981. P. 60.
- 22 PA. F. 77. Ap. 32. B. 1. L. 41.
- 23 Ten pat. Ap. 4. B. 26. L. 52.
- 24 Ten pat. Ap. 6. B. 17. L. 1.
- 25 Ten pat. Ap. 5. B. 14. L. 5.
- 26 Ten pat. Ap. 6. B. 12. L. 118.
- 27 Ten pat. B. 17. L. 13–14.
- 28 Десятый съезд РКП/6/. Стенографический отчет. М., 1963. С. 599–600.
- 29 Žr. Angarietis Z. Prie tautinio klausimo rišimo Lietuvoj // Komunistas. 1923. Nr.9. P. 235.
- 30 Žr. Komunistas. 1923. Nr.9. P. 235–236.
- 31 PA. F. 77. Ap. 7. B. 1. L. 139, 148.
- 32 Ten pat. L. 116.
- 33 Žr. Požėla K. Raštai. V., 1966. P. 207.
- 34 Žr. Lietuvos valstybinis archyvas (toliau – LVA). F. 394. Ap. 15. B. 313. L. 10.
- 35 LVA. F. 378. Ap. 5. B. 762. L. 156.
- 36 PA. F. 77. Ap. 4. B. 3. L. 18.
- 37 Ten pat. B. 7. L. 35.
- 38 Ten pat. B. 34. L. 31, 33.
- 39 Ten pat. Ap. 5. B. 9. L. 3.
- 40 Ten pat. Ap. 6. B. 12. L. 91.
- 41 Ten pat. B. 15. L. 56, 74–75, 96.
- 42 Ten pat. B. 12. L. 106.
- 43 Ten pat. B. 15. L. 74; taip pat – Komunistas. 1923. Nr.8. P. 212.
- 44 Komunistas. 1923. Nr.9. P. 245.
- 45 PA. F. 77. Ap. 6. B. 12. L. 122–123.
- 46 Ten pat. B. 17. L. 8.
- 47 Žr. LVA. F. 378. Ap. 2. B. 7978. L. 7.
- 48 Žr. Angarietis Z. Dėl ęydų bendruomenės // Komunistas. 1925. Nr.4–5. P. 153.
- 49 Žr. Vyriausybės žinios. 1925. Nr.192. P. 4–5.
- 50 PA. F. 77. Ap. 8. B. 1. L. 30–31.
- 51 Komunistas. 1925. Nr.2. P. 55.
- 52 Angarietis Z. Dėl ęydų bendruomenės // Komunistas. 1925. Nr.4–5. P. 154.
- 53 LVA. F. 378. Ap. 5. B. 3890. L. 289.
- 54 Ten pat. B. 695. L. 32.
- 55 Ten pat. Ap. 2. B. 8086. L. 49–50.
- 56 PA. F. 77. Ap. 7. B. 1. L. 194.
- 57 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1961. P. 210.
- 58 Čepulienė S. Min. veik. P. 26–27.
- 59 Žr. Komunistas. 1923. Nr. 8. P. 210.
- 60 PA. F. 77. Ap. 6. B. 14. L. 40.
- 61 Žr. LVA. F. 378. Ap. 5. B. 762. L. 60.
- 62 Ten pat. B. 486. L. 72; taip pat: Dzien Kowienski. 23 listopada 1922r.
- 63 Žr. LKP atsišaukimai. T. 1. V., 1962. P. 373.
- 64 LVA. F. 378. Ap. 5. B. 678. L. 47.
- 65 PA. F. 77. Ap. 7. B. 8. L. 32.
- 66 Ten pat. Ap. 9. B. 1. L. 28.
- 67 Ten pat. L. 4.
- 68 Ten pat. L. 76.
- 69 Ten pat. Ap. 4. B. 34. L. 12.

- 70 Žr. Biržiška M. Dėl mūsų sostinės. London. 1960. P. 86, 101.
- 71 Žr. Vitkauskas P. Lietuvos Tarybų socialistinė respublika 1918–1919 m. V., 1988. P. 150.
- 72 Pa. F. 77. Ap. 6. B. 1. L. 50.
- 73 Ten pat. B. 3. L. 47.
- 74 Ten pat. Ap. 7. B. 8. L. 4–5.
- 75 Žr. Двенадцатый съезд РКП/б/. Стенографический отчет. М., 1968. С. 696–697.
- 76 PA. F. 77. Ap. 9. B. 17. L. 20, 26.
- 77 Žr. Angarictis Z. Kas tie Lietuvos komunistai ir ko jie nori? K., 1926. P. 22–23.
- 78 Žr. Komunistas. 1926. Nr. 3. P. 144.
- 79 PA. F. 77. Ap. 9. B. 15. L. 508.
- 80 Анаретиш З. Национальный вопрос в Литве // Жизнь национальностей. Кн. 3–4. М., 1923. С. 137.